SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

O‘zbekistonda inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning konstitutsiyaviy kafolatlari

Mo‘ydinova Xonzodabegim Elyorbek qizi

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Yurisprudensiya ta’lim yo‘nalishi 3 bosqich talabasi

x.elyorbekovna@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari hamda kafolatlari tahlil qilinadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan sud orqali himoyalanish huquqining mazmuni, fuqarolarning buzilgan huquqlarini tiklashda sud hokimiyatining o‘rni, odil sudlovning mustaqilligi va xolisligi masalalari yoritiladi. Shuningdek, davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi ustidan sudga murojaat qilish imkoniyatlari hamda inson huquqlarini samarali himoya qilish mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada milliy qonunchilik normalari asosida sud himoyasining amaliy ahamiyati tahlil qilinib, ushbu sohadagi huquqiy kafolatlarni yanada takomillashtirishga doir fikr va takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar

Inson huquqlari, konstitutsiyaviy kafolatlar, sud himoyasi, odil sudlov, sud hokimiyati, sud mustaqilligi, huquq va erkinliklar, konstitutsiyaviy huquq, qonun ustuvorligi, buzilgan huquqlarni tiklash.

Kirish. Bugungi kunda inson huquq va erkinliklarini ta’minlash, ularni har qanday noqonuniy tajovuzlardan himoya qilish hamda buzilgan huquqlarni tiklash demokratik huquqiy davlat barpo etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Inson huquqlarining amalda ta’minlanishi nafaqat qonunchilikda belgilangan normalar, balki ushbu huquqlarni himoya qiluvchi samarali huquqiy mexanizmlarning mavjudligi bilan ham belgilanadi. Shu jihatdan sud orqali himoyalanish huquqi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki sud inson va davlat o‘rtasidagi huquqiy munosabatlarda qonuniylikni

ta’minlovchi, adolatni qaror toptiruvchi hamda buzilgan huquqlarni tiklashga xizmat qiluvchi muhim davlat organi hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini himoya qilish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquqlariga oid normalar yanada takomillashtirildi. Xususan, Konstitutsiyaning 54-moddasida insonning huquq va erkinliklarini ta’minlash davlatning oliy maqsadi ekanligi belgilangan. 55-moddada esa har kimning o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari va boshqa tashkilotlarning qonunga xilof qarorlari, harakatlari hamda harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilish huquqi mustahkamlangan. Mazkur konstitutsiyaviy qoidalar sud himoyasini insonning oddiy protsessual imkoniyati sifatida emas, balki uning asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri sifatida e’tirof etadi. Shu bilan birga, ishlarning vakolatli, mustaqil va xolis sud tomonidan qonunda belgilangan muddatlarda ko‘rib chiqilishi, buzilgan huquqlarning tiklanishi hamda yetkazilgan zararning qoplanishi inson huquqlarini himoya qilishning muhim kafolatlari hisoblanadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, inson huquqlarini qonunchilikda mustahkamlashning o‘zi yetarli emas. Ushbu huquqlarning amalda ro‘yobga chiqarilishi, fuqarolarning sudga murojaat qilish imkoniyatlari, sud jarayonlarida qonuniylik va adolat tamoyillariga rioya etilishi ham muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, davlat organlari va mansabdor shaxslar tomonidan qabul qilingan qonunga xilof qarorlar yoki sodir etilgan noqonuniy harakatlar natijasida shaxslarning huquqlari buzilgan hollarda sud himoyasi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot uslublari. Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslarini har tomonlama o‘rganish maqsadida umumilmiy va maxsus yuridik tadqiqot usullaridan foydalanildi. Xususan, tahlil va sintez usullari yordamida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan inson huquq va erkinliklari hamda ularni sud orqali himoya qilishga oid normalar alohida o‘rganilib, olingan ma’lumotlar umumlashtirildi. Formal-yuridik usul orqali Konstitutsiya, qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan sud himoyasiga oid qoidalarning mazmuni, huquqiy mohiyati va

amaliy ahamiyati tahlil qilindi. Bunda, ayniqsa, shaxsning sudga murojaat qilish huquqi, sud hokimiyatining mustaqilligi va odil sudlovni amalga oshirish bilan bog‘liq konstitutsiyaviy normalarga e’tibor qaratildi. Formal-yuridik usul orqali Konstitutsiya, qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan sud himoyasiga oid qoidalarning mazmuni, huquqiy mohiyati va amaliy ahamiyati tahlil qilindi. Bunda, ayniqsa, shaxsning sudga murojaat qilish huquqi, sud hokimiyatining mustaqilligi va odil sudlovni amalga oshirish bilan bog‘liq konstitutsiyaviy normalarga e’tibor qaratildi. Qiyosiy-huquqiy usul asosida O‘zbekiston qonunchiligida belgilangan sud orqali himoyalanish kafolatlari xalqaro huquq normalari va ayrim xorijiy davlatlar tajribasi bilan qiyosiy o‘rganildi. Bu esa milliy qonunchilikning o‘ziga xos jihatlari hamda uni takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qildi. Shuningdek, tizimli tahlil usuli yordamida inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan konstitutsiyaviy normalar, sud hokimiyati faoliyati va protsessual qonunchilik qoidalari o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Mantiqiy umumlashtirish usuli orqali tadqiqot davomida olingan nazariy va huquqiy ma’lumotlar asosida tegishli xulosalar shakllantirildi. Mazkur tadqiqot usullaridan kompleks foydalanish inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning konstitutsiyaviy kafolatlarini chuqurroq anglash, mavjud huquqiy mexanizmlarning ahamiyatini ochib berish hamda ushbu sohani takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqish imkonini berdi.

Ilmiy ishning natijasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inson huquqlarini sud orqali himoya qilish huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biri bo‘lib, shaxsning huquq va erkinliklarini davlat organlari hamda mansabdor shaxslarning noqonuniy qarorlari, harakatlari va harakatsizligidan himoya qilishda muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 54-moddasida inson huquq va erkinliklarini ta’minlash davlatning oliy maqsadi sifatida belgilangan bo‘lsa, 55-moddada har kimning o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish huquqi konstitutsiyaviy kafolatlangan. Tadqiqot jarayonida sud himoyasining samaradorligi bir nechta muhim omillarga bog‘liqligi aniqlandi. Birinchidan, fuqarolarning sudga erkin murojaat qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Ikkinchidan, sudlarning mustaqilligi va xolisligi ta’minlanishi zarur. Uchinchidan, sud ishlarining qonunda belgilangan muddatlarda ko‘rib chiqilishi va qabul

qilingan sud hujjatlarining qonuniy hamda asoslantirilgan bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi ustidan sudga shikoyat qilish imkoniyati inson huquqlarini himoya qilishning muhim mexanizmi ekanligi asoslandi. Bu mexanizm orqali shaxs nafaqat o‘zining buzilgan huquqlarini tiklash, balki davlat organlari faoliyatida qonuniylik va mas’uliyatni ta’minlashga ham erishishi mumkin. Tadqiqot natijasida sud himoyasi faqat buzilgan huquqni tiklash bilan cheklanmasligi, balki kelgusida shunday huquqbuzarliklarning oldini olishga ham xizmat qilishi aniqlandi. Shu nuqtayi nazardan, sud hokimiyatining mustaqilligi, fuqarolarning huquqiy savodxonligi va odil sudlovdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘rganishlar asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Fuqarolarning sudga murojaat qilish tartibi va huquqiy imkoniyatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni keng targ‘ib qilish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish zarur.

2. Sud jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali fuqarolarning odil sudlovdan foydalanishini yanada qulaylashtirish lozim.

3. Davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonunga xilof qarorlari, harakatlari yoki harakatsizligi natijasida buzilgan huquqlarni tiklash mexanizmlarining samaradorligini oshirish kerak.

4. Sud qarorlarining o‘z vaqtida va to‘liq ijro etilishini ta’minlashga qaratilgan huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishning konstitutsiyaviy kafolatlari milliy huquqiy tizimda muhim o‘rin egallashini ko‘rsatdi. Ushbu kafolatlarning samarali amalga oshirilishi qonun ustuvorligini ta’minlash, fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash va jamiyatda adolat tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish demokratik huquqiy davlat barpo etishning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Chunki inson huquqlarining qonunchilikda belgilanishi bilan bir qatorda, ularning amalda ta’minlanishi va buzilgan taqdirda tiklanishi ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada sud

hokimiyati shaxsning qonuniy manfaatlarini himoya qiluvchi, adolat va qonun ustuvorligini ta’minlovchi asosiy institutlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklarini himoya qilishga oid normalarning mustahkamlanishi mamlakatda inson manfaatlarini ustuvor qadriyat sifatida e’tirof etishning muhim ifodasidir. Xususan, Konstitutsiyaning 54-moddasida inson huquq va erkinliklarini ta’minlash davlatning oliy maqsadi sifatida belgilanganligi, 55-moddasida esa har kimning o‘z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish huquqi kafolatlanganligi ushbu yo‘nalishdagi konstitutsiyaviy asoslarning mustahkamligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, sud orqali himoyalanish huquqining samaradorligi faqat qonunchilikda tegishli normalarning mavjudligi bilan emas, balki ularning amaliyotda to‘liq va izchil qo‘llanilishi bilan ham belgilanadi, degan xulosaga kelish mumkin. Bunda sudlarning mustaqilligi va xolisligi, fuqarolarning odil sudlovdan foydalanish imkoniyati, sud qarorlarining qonuniyligi hamda ularning o‘z vaqtida ijro etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, inson huquqlarini sud orqali himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish uchun aholining huquqiy savodxonligini oshirish, sudga murojaat qilish tartiblarini soddalashtirish, elektron sud xizmatlarini rivojlantirish hamda sud qarorlarining ijrosini ta’minlash samaradorligini kuchaytirish zarur. Mazkur chora-tadbirlar fuqarolarning o‘z huquqlarini himoya qilish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, davlat organlari faoliyatida qonuniylik va javobgarlik tamoyillarining mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, inson huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish davlat va jamiyat hayotida adolatni qaror toptirishning muhim kafolatidir. Sud himoyasining mustaqil, xolis va samarali amalga oshirilishi inson qadr-qimmatini ulug‘lash, qonun ustuvorligini ta’minlash hamda fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli sud himoyasi kafolatlarini doimiy ravishda takomillashtirish huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan. – 54, 55, 130-moddalar.

2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasining 1948-yil 10-dekabrdagi 217 A (III)-rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan. – 8, 10-moddalar.

3. O‘zbekiston Respublikasining «Sudlar to‘g‘risida»gi Qonuni. 2021-yil 28-iyul, O‘RQ-703-son.

4. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. 2018-yil 22-yanvar, O‘RQ-460-son.

5. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi. 2018-yil 25-yanvar, O‘RQ-462-son.

II. Ilmiy va nazariy adabiyotlar

6. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat.

7. Saidov A.X. Inson huquqlari. – Toshkent.

III. Elektron manbalar

8. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi – www.lex.uz.

9. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining rasmiy portali – www.constitution.uz.

10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy veb-sayti – www.sud.uz.